Gusums bruk

Byggnadsteknisk inventering och värdering med förslag till bevarande

Kulturbyggnadsbyrån, Lidköping
Sven Olof Ahlberg
2009

© Valdemarsviks kommun och
Kulturbyggnadsbyrån, Lidköping
2009 02 10

Förstasidesbilden föreställer det karaktärsfulla trapphuset från 1945 i byggnad D. Foto: SOA 2009

Bilden på sista sidan är tagen i norra delen av byggnad H och visar hissen och spiraltrappan i forna dragkedjefabriken. Foto: SOA 2009

Gusums bruk

Byggnadsteknisk inventering och värdering
med förslag till bevarande

Kulturbyggnadsbyrån, Lidköping
Sven Olof Ahlberg
2009 02 10

Innehållsförteckning

Inledning 5
- Syfte 5
- Avgränsning 5
- Metod 5

Bruksområdets byggnader 6

Områdets och byggnadernas karaktär 7

Konstruktionsprinciper i byggnaderna 8
- Valv 8
- Pelare 9
- Balkar 10
- Plattor 11
- Murar 11

Skador på bruksbyggnaderna 12
- Natursten 12
- Trä 13
- Tegel 14
- Stål 15
- Betong 16
- Gasbetong 17

Byggnadsbeskrivningar 18
- Röda magasinet 19
- Byggnad B 20
- Byggnad C 21
- Byggnad D 22
- Byggnad E 24
- Byggnad F 26
- Byggnad G 27
- Byggnad H 28
- Byggnad KIL 30
- Byggnad MNO 32
- Värmecentralen 33

Förslag till bevarande 34
- Kulturhistoriskt värde 34

Bevarandevärda byggnader 35
- Röda magasinet 36
- Värmecentralen 36
- Byggnad DE 36
- Byggnad GH 36
- Byggnad KI 38
- Dammanläggningen 38
- Ruiner 38

Riskbedömning 38

Prioritet vid demolering 39

Återvinning av material efter rivning 39

Sammanfattning 40

Inledning

Föreliggande utredning avser de byggnader och anläggningar som idag finns på Gusums bruks område i Valdemarsviks kommun. Arbetet är beställt av Valdemarsviks kommun genom Anette Källman och har genomförts av byggnadsantikvarie Sven Olof Ahlberg vid Kulturbyggnadsbyrån i Lidköping. Alla åsikter och slutsatser i rapporten är helt och hållet författarens egna.

Syfte

Syftet med utredningen är att klarlägga om det finns byggnadstekniska förutsättningar att bevara en eller flera av de bruksbyggnader som finns i det aktuella området. Vidare ska förutsättningarna utredas för eventuell återanvändning av byggnadsmaterial efter eventuell rivning. En prioriteringsordning för rivningen ska slutligen föreslås.

Avgränsning

Utredningen berör enbart de byggnader som finns inom markeringen på kartan nedan och avser endast de byggnadsdelar som kan besiktigas okulärt. Eventuella tillstånds-, grundläggnings- och miljöfrågor är inte beaktade. Vidare ingår ej någon historisk framställning av vilka byggnader som är uppförda när och hur området har förändrats över tid. I dessa frågor hänvisas till den utredning som genomförs av Albin Lindquist på uppdrag av Valdemarsviks kommun.

Metod

Utredningen baserar sig på iakttagelser gjorda i fält den 3 och 4 februari 2009. Området och byggnaderna har fotograferats och anteckningar har gjorts om byggnadernas konstruktion, skick och eventuellt framtida potential. Samtliga byggnader har besiktigats såväl exteriört som interiört. I enstaka fall har byggnadens kondition ej medgett interiör besiktning.

Bruksområdets byggnader

Beskrivningen av byggnaderna i denna rapport baserar sig på en vedertagen litterering som använts av bland annat Valdemarsviks kommun i diverse utredningar och dokumentationer. Byggnaderna – och i vissa fall byggnadsdelarna – har märkts med en bokstav (B till O) och ska endast ses som en hjälp att orientera sig i området. Littereringen har inget samband med byggnadenras ålder eller funktion.

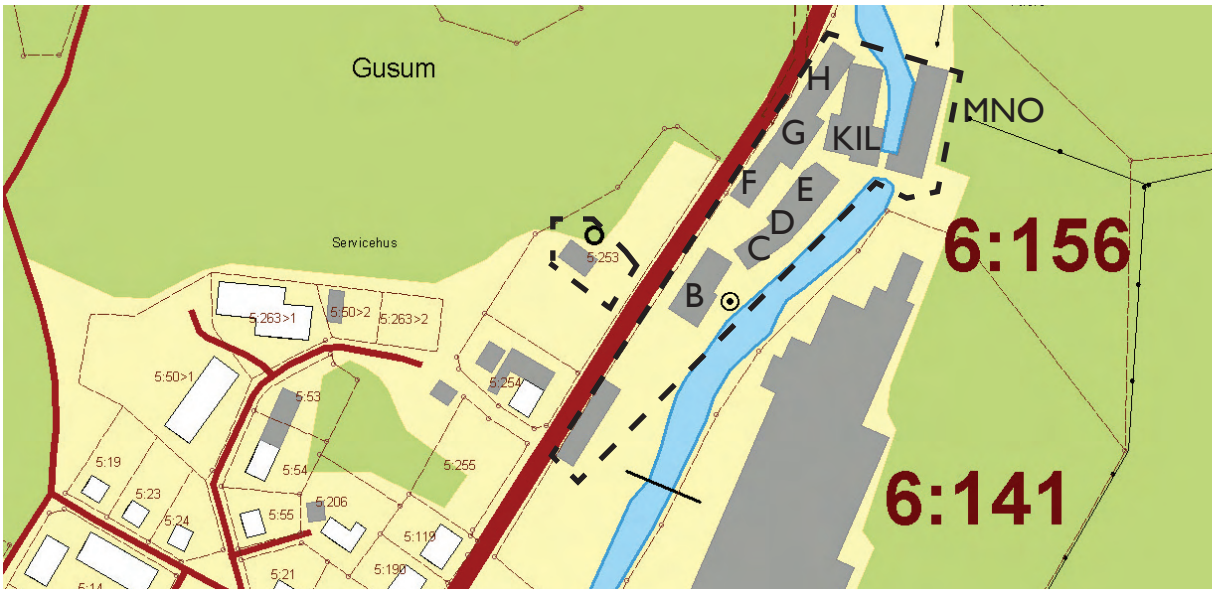

Gusums bruk. Byggnaderna som berörs av rapporten finns inom det streckade området på kartan. **Fastighetskartan, © Valdemarsviks kommun och Lantmäteriet.**

Gusums bruk från ovan. Notera ån i förgrunden och Bruksvägen längs berget i fonden. **Foto från Valdemarsviks kommun.**

Områdets och byggnadernas karaktär

Gusums bruksområde är idag uppdelat i två tydliga delar på västra respektive östra sidan av Gusumsån. Vid bruket finns en mindre regleringsdamm som tidigare har utnyttjats för kraftproduktion i brukets regi. Företaget Voith har idag verksamhet i de sydöstra bruksbyggnaderna medan anläggningen på den västra sidan av ån ligger helt öde. Bruksområdet ligger inklämt i en skärning mellan två bergskammar som bildar en smal passage för Gusumsån, Bruksvägen och bruksbyggnaderna. För allmänheten har området en mycket framträdande plats i Gusums tätort och de långsträckta bruksbyggnadernas fasader mot Bruksgatan är iögonfallande. Efter år av förfall ger området idag ett närmast ödsligt och tämligen nedbrutet intryck. Särskilt den för några år sedan brandhärjade byggnadskroppen mot Bruksgatan bidrar kraftigt till områdets nedgångna utseende, vilket under senare år har spätts på genom vandalism och stölder. I grunden är dock området intressant genom de organiskt adderade byggnadskropparna som på ett karaktärsfullt sätt tillkommit i takt med företagets behov av lokaler. Byggnadernas fasader är genomgående uppförda i rött tegel, vilket ger en enhetlig prägel till området. Ett annat utmärkande drag är de från markplan till synes helt plana taken som ger byggnaderna ett utseende som kraftigt påminner om industriarkitektur i USA under 1900-talets första decennier. Det är sannolikt ingen vild gissning att företaget – till exempel vid en affärsresa – har fått inspiration till sina nybyggnader från Nordamerikansk industriarkitektur. I kanten av den stora parkeringsyta som finns i den södra delen av bruksområdet finns en timrad lagerbyggnad som med sin faluröda exteriör påminner om brukets 1800-talshistoria. Tillsammans med den lilla brandstationen och värmecentralens resliga skorsten på västra sidan av Bruksgatan bildar dessa byggnader en inramning till resten av bruksområdet med dess tegelarkitektur.

Bruksbyggnaderna sedda från östra sidan av Gusumsån. Det organsikt framvuxna industriområdet har en intressant karaktär inte minst genom det konsekvent använda formspråket med plana tak, tegelfasader och småspröjsade fönster.
Foto SOA 2009.

Konstruktionsprinciper i byggnaderna

Bruksbyggnaderna är ett koncentrat av den byggnadstekniska utvecklingen under 1900-talet och området hyser goda exempel på de vanligaste konstruktionerna och materialen. I mångt och mycket handlar allt byggande om möjligheten att ta upp en last och föra ned den till byggnadens grund. Med andra ord en fråga om vad som är bärande – stomme, balkar, pelare, valv etc. – och vad som är buret, själva lasten i konstruktionen. Att ha en grundläggande kunskap om dessa frågor skapar en större förståelse för de avväganden som måste göras innan beslut fattas om eventuell rivning eller bevarande. Nedan följer därför en kortfattad redogörelse för de tydligaste konstruktionssätten i området.

Valv

Valvet är i grunden ett ålderdomligt konstruktionselement där antikens ingenjörer fulländade användandet i de ståtliga byggnadsverken i främst det Romerska imperiet. Storskaliga konstruktioner som akvedukter, broar, teatrar och tempel innehåller alla det rundbågiga valvet som central konstruktionsprincip. Rundbågevalvet har den fördelen att de laster som tas upp av valvbågen resulterar i en ren vertikal last, en tyngdkraft som tämligen enkelt kan tas upp av till exempel en murpelare eller en vägg.

I Gusums bruksområde finns åtskilliga exempel på en vidareutveckling av det rundbågiga valvet genom det så kallade stickbågsvalvet. Denna konstruktion består av ett cirkelsegment som fördelar lasterna över en öppning med en sidoriktad kraft, vilket i sin tur kräver stabila upplag – vederlag – för bågen. Typiska användningsområden är över åtskilliga av områdets fönster och i de karaktäristiska bjälklagskonstruktionerna med serievalv mellan stålbalkar. I tegelfasaderna bildar valven ett effektfullt mönster genom en avvikande murningsteknik och genom en upprepningens effekt över ytorna.

Ovan Många av bruksbyggnadernas fönster har välvt överstycke, så kallat stickbågigt valv som markeras i fasaden med ett tydligt murat valv som fördelar krafterna runt fönsteröppningen.

Nedan Bjälklagskonstruktion med stickbågiga valv i serie, gjutna mellan stålbalkar som i sin tur vilar på bärlinor och stolpar av trä. Valven kan mycket väl vara oarmerade.
Foto SOA 2009.

Pelare

Pelaren som bärande element är liksom valvet en ålderdomlig konstruktion. Inte minst i de antika templen användes pelarna som ett av de mest centrala byggnadselementen i form av kolonner som i sin tur bar bjälklag och takkonstruktioner. I Gusum finns pelare i flera material och utföranden. De äldsta exemplen är de träpelare som bär upp bjälklagskonstruktionerna i byggnad C. Här har de centralt placerade pelarna en viktig funktion som avlastning av det ovanförliggande gjutna bjälklaget. Lasterna är stora och en viss deformation kan observeras på de träbjälkar som överför lasten till pelarhuvudena. Konstruktionen är en hybrid mellan den på 1800-talet sedvanliga timmermanskonsten och det efterföljande stål- och betongbyggandet.

Stålpelare återfinns i ett par av byggnaderna och är en vanlig typ av konstruktion i industribyggnader. Stålpelarna är vanligtvis förankrade i ett överliggande balksystem som ingår i bjälklaget. Om konstruktionen är äldre än ca 1940 är skarvarna normalt utförda med nitade förband. Efter andra världskriget ersattes nitarna med bultar eller svetsfogar.

Till höger Trästolpar finns på några ställen i de äldsta byggnaderna och bär – som på bilden – vanligtvis en bjälklagskonstruktion av trä eller betong. Notera den utkragade och profilerade mellanbiten som fördelar lasterna från bärlinan över en större yta.

Nedan Bärande stomme av stålbalkar i samverkan med bärlinor av stål. Bjälklaget är en platsgjuten platta av armerad betong. **Foto SOA 2009.**

Balkar

Balkar ingår som viktiga element i de flesta bärande konstruktioner. Bruksbyggnaderna i Gusum har rikligt med balkar av trä, stål och främst armerad betong. Till skillnad från en platta har balken ett tydligt liv och i stålfallet en eller flera flänsar.

Betongbalkar kan vara fritt upplagda på sina stöd, vilket betyder att de lever sitt eget liv i förhållande till det underlag som de vilar på, eller integrerade med resten av den bärande strukturen. Vanligen följer armeringen i balkarna den beräknade kraftfördelningen i konstruktionen, vilket i vissa fall ger upphov till karaktäristiska former – så kallade vouter – på balkar och övergångar till pelare, upplag etc. I Gusum är betongkonstruktionerna i huvudsak uppförda under senare delen av 1930-talet och därefter, vilket har genererat en rent stram och funktionalistisk form. Orsaken till balkarnas utseende finns i de allt mer förfinade beräkningsmodellerna för hur armeringen i konstruktionerna skulle optimeras. I betongbyggnadsteknikens barndom kring sekelskiftet 1900, var ingenjörerna tämligen osäkra på dimensionering, betongens kvalitet och armeringens placering, vilket ledde till grova och kraftfulla betongkonstruktioner. I takt med materialbrist under första världskriget och stigande stålpriser utvecklades allt mer förfinade dimensioneringsmodeller som i och med funktionalismens genomslag under 1930-talet nådde sin höjdpunkt. Konsekvensen av de materialoptimerade konstruktionerna blev å andra sidan en något försämrad livslängd, till exempel på grund av att armeringen ofta hamnade för nära ytan och började korrodera redan efter ett fåtal år. I Gusums fall finns de flesta betongbjälklag, pelare och balkar i en inomhusmiljö som skyddar dem från vädrets makter, vilket har varit gynnsamt från hållfasthetssynpunkt.

Nedan Pelare-balksytem av armerad betong i bästa funktionalistiska snitt där konstruktionen har byggts upp av ett intrikat system av balkar och pelare. Formen är helt dikterad av de dimensionerande lasterna. **Foto SOA 2009.**

Plattor

Gjutna bjälklag i form av stora plattor är standardkonstruktioner i alla moderna industribyggnader. Plattan kan armeras för att ta upp stora laster och kan enkelt integreras med bärande pelare-balksytem. I Gusum är gjutna plattor som bjälklag vanligt förekommande både i tidiga byggnader som byggts om och försetts med nytt innanmäte (byggnad H) och i senare platsgjutna byggnader, till exempel byggnad C från 1945. Plattan ska ej förväxlas med den bjälklagskonstruktion som består av gjutna serievalv av sannolikt oarmerad betong mellan I-balkar som finns i ett par av byggnaderna, bland annat i huskropparna C, I, M.

Bjälklaget består av en platta av platsgjuten betong som integrerats med den bärande stommen. Konstruktionen är en direkt konsekvens av ingenjörernas förmåga att dimensionera och beräkna armerad betong.
Foto SOA 2009.

Murar

Alla byggnader i Gusum har ytterväggar i fullmurs tegelkonstruktioner, en klassisk konstruktionsprincip som funnits med i både den svenska och internationella byggnadstraditionen sedan urminnes tider. Murarna är tämligen tjocka för att kunna ta upp de laster som uppstår i bjälklag och tak. Tjockleken är direkt proportionerlig mot lasterna och avtar normalt ju högre upp i byggnaderna man kommer. Murarna är i många fall integrerade – sammangjutna – med bjälklag och balkar av armerad betong.

Murverk av tegel med konstfullt utformade skugglister och ett välslaget stickbågigt valv över fönsteröppningen.
Foto SOA 2009.

Skador på bruksbyggnaderna

Bruksbyggnaderna i Gusum har rikligt med skador. Bortsett från förödelse genom brand är vatten och vandalism orsak till de flesta skadorna. Vatten har en förmåga att tränga in i de flesta utrymmen och sprickor och i kombination med tö och frost – så kallade nollgenomgångar – sker frostsprängningar av materialet. Vatten som fryser utvidgar sig flera gånger sin egen volym och får därmed en avsevärd sprängverkan. Frostskador kan uppstå i de flesta material utom stål som istället korroderar. Nedan följer en genomgång av skadorna på de vanligaste materialen i Gusums bruksbyggnader.

Natursten

Natursten förekommer i grundmurar till de äldsta byggnaderna på området. Murarna är i stor utsträckning utförda av tuktad granit och gnejs som fogats med bruk. Dessutom finns ljus kalksten i omfattningen runt entrén till brukskontoret samt Kålmårdsmarmor i golvet innanför entrén. Grundmurarna är i gott skick och har inga synliga större skador. Kalkstensomfattningen vid kontoret uppvisar mindre sprickbildningar som på sikt kan leda till inträngande vatten och frostsprängning.

Grundläggning med natursten är en mycket gammal byggnadstradition och i Gusum finns goda exempel på väl utförda grundmurar vid de äldsta byggnaderna. På bilden syns hur en senare breddning av byggnaden har gjorts med en gjuten betonggrund. Notera de konstfullt utförda vulstfogarna mellan stenarna.
Foto SOA 2009.

Trä

Fönstren och dörrarna i de flesta byggnaderna är tillverkade av trä och har idag stora skador som främst förorsakats av vandalisering och långvarigt eftersatt underhåll. Åtskilliga av fönstren är dock i så gott skick att de fortfarande kan renoveras. Vissa bjälklag bland annat i byggnad C är gjorda av trä och har idag kraftiga fuktskador med stor risk för total kollaps. Även pelarna som bär upp bjälklaget i byggnad C är tillverkade av trä och har mindre skador.

Ovan I stort sett alla fönster i bruksområdet är tillverkade av trä. Bågarnas småspröjsade indelning är karaktäristisk för Gusum och är viktiga vid ett eventuellt bevarande.

Till vänster Trä som bärande material i stommen till byggnad C. Notera deformationen av upplagsbjälken. **Foto SOA 2009.**

Tegel

Tegel är jämte betong det vanligaste byggnadsmaterialet i bruksområdet. I stort sett samtliga ytterväggar är uppförda som bärande fullmursväggar av tegel. Vid en närmare granskning syns åtskilliga tegelkvaliteter av skiftande tillverkare. I takt med tilltagande förfall har plåtavtäckningar och vattenavledning skadats och teglet har därmed mättats med vatten. Vattnet har gjort att stora partier har fått allvarliga frostskador som i vissa fall (till exempel på östra sidan av byggnad M) har raserat nästan hela väggtjockleken. I samband med töväder efter perioder med minusgrader kan en besökare bokstavligen se och höra hur teglet lossnar ur väggarna och faller till marken. Tegelpartier med störst skador har till synes murats med tegel som sannolikt redan från början varit av dålig kvalitet; eventuellt beroende på lerans kvalitet, dålig ältning i tegelbruken eller undermålig bränning. Generellt har dock tegel som finns i de senast uppförda byggnaderna en bättre kvalitet än i de äldsta byggnaderna. Tegelmurarna är till största delen uppförda med kalkhaltigt murbruk, vilket möjliggör en effektiv rensning vid eventuell återvinning av materialet.

Nedan Kraftiga frostskador på tegelfasaden i byggnad H beror sannolikt på både stora mängder vatten som trängt in i teglet och på en dålig tegelkvalitet. Skadorna är omfattande men kan hanteras av en skicklig murare.

Nederst På vissa fasader i området kan man se tillverkningsstämplar efter tegelbruken.
Foto SOA 2009.

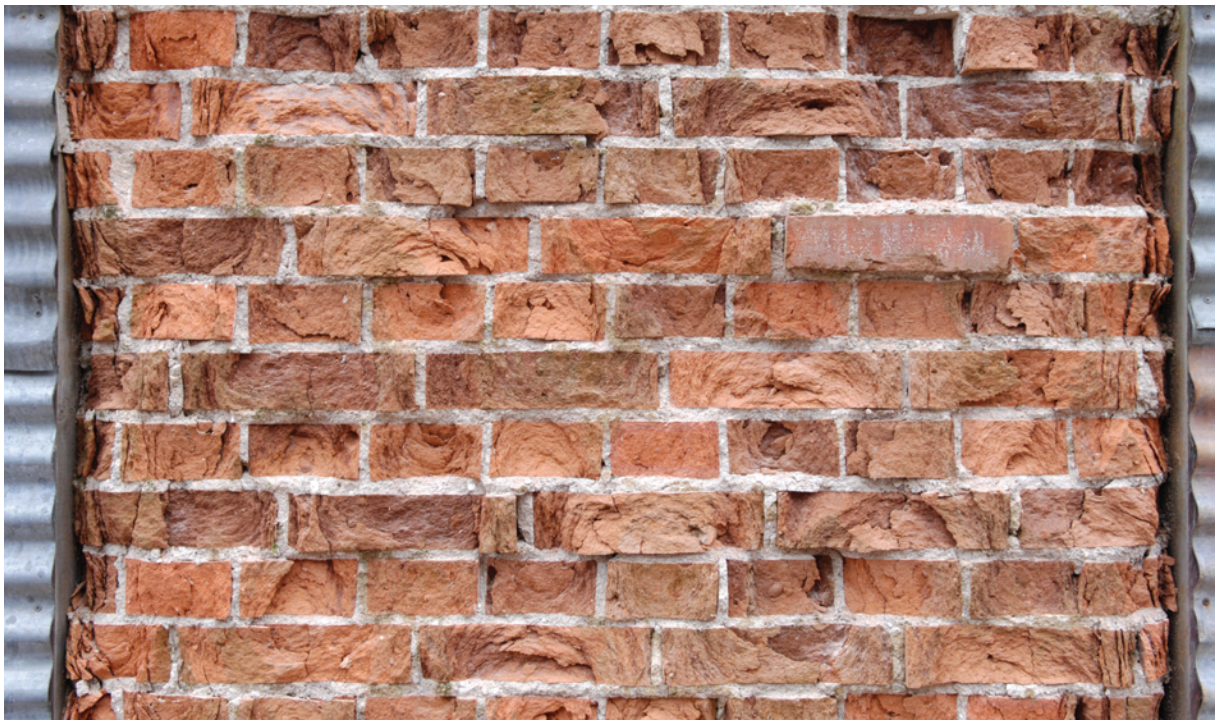

Stål

Gusums bruk har åtskilliga konstruktioner och byggnadsdetaljer utförda av stål, till exempel pelare, balkar, dörrar, konsoler, infästningar, trappor och räcken. Skicket på stålkonstruktionerna är genomgående bra med i stort sett endast ytliga rostangrepp. Vissa dörrar och närmast alla elektriska installationer har dock vandaliserats kraftigt. Armeringsstål av skiftande dimensioner är rikligt förekommande i de bärande betongkonstruktionerna och vid en eventuell rivning bör dessa järn återvinnas.

Ovan Stålbalkarna i bjälklaget och bärlinan är rostangripna men fortfarande i tämligen gott skick. Notera nitförbanden på bärlinans balkar. Nitning var den vanligast förekommande sammanfogningsmetoden fram till slutet av 1930-talet då elektrisk svetsning tog fart på allvar. **Foto SOA 2009.**

Betong

Bärande konstruktioner i de flesta av byggnaderna är uppförda i armerad betong som pelare-balkkonstruktioner, plattor eller gjutna murar. Även oarmerad betong förekommer sannolikt i de bjälklag som utförts som serievalv mellan I-balkar av stål. Betongen är till synes i gott skick och skadorna är till största delen ytliga krosskador efter påkörningar. Vanligtvis förekommer rikligt med frilagd armering efter karbonatisering och korrosion, men i Gusum återfinns ytterst få av dessa skador. Betongkonstruktionernas goda kondition är en av de största tillgångarna i området om det blir aktuellt med ett bevarande av någon av byggnaderna.

Armerad betong är ett mycket användbart material och låter sig formas närmast i det oändliga på byggarbetsplatsen, vilket skiljer det från nästan alla andra byggnadsmaterial. Bilden visar en armerad betongstomme på övervåningen i byggnad KIL. Stommen består av en centralt placerad pelarrad med en längsgående huvudbalk som i sin tur bär takstolsbalkarna. Allt integrerat till en konstruktiv helhet. **Foto SOA 2009.**

Gasbetong

Taken på flera av byggnaderna är uppförda av gasbetongelement som vilar på takstolar av stål eller betong. Elementen är armerade i underkant med så kallad trådarmering avsedd att ta upp snölaster och liknande som kan belasta konstruktionen. I flera av byggnaderna finns isolering fäst på undersidan av gasbetongen, vilket gör det svårt att inspektera konstruktionerna. På några platser har isoleringen lossnat och inträngande vatten har fått armeringen att korrodera, vilket har minskat hållfastheten på taket. Gasbetongelementen är mörkt blåaktiga till färgen, vilket tyder på att de tillverkats av bland annat alunskifferaska som kan avge den radioaktiva gasen radon. Numera tillverkas inga gasbetongelement i Sverige men de går att importera från bland annat Danmark och Tyskland. Vid ett eventuellt bevarande bör takplattorna ersättas med en ny konstruktion i ett nytt material.

Flera av taken som uppfördes under 1940-talet är gjorda av gasbetongelement som vilar på en bärande stomme av armerade betongbalkar. Elementen placerades kant i kant och göts samman med en betongsträng som tillfördes ovanifrån. Hela takytan täcktes därefter med ett vattentätt skikt av asfaltspapp. Gasbetongelementen har en ingjuten trådarmering i underkant som ska ta upp de dragkrafter som bildas då taket belastas. Inträngande vatten har på flera ställen gjort att armeringen korroderat, vilket i sin tur sätter ned hållfastheten på ett ytterst påtagligt sätt. När armeringen till slut är helt bortkorroderad kan taket kollapsa. **Foto SOA 2009.**

Byggnadsbeskrivningar

Beskrivningarna av byggnaderna är kortfattade och bildar ett underlag till den avslutande summeringen av de byggnader och anläggningar som föreslås till ett bevarande. Varje byggnad redovisas med bilder och en övergripande text. Detaljer rörande konstruktioner, material och skador finns generellt beskrivna ovan i rapporten. Kulturhistoriskt värde behandlas i ett separat avsnitt nedan. Byggnadernas benämningar är markerade på kartan nedan.

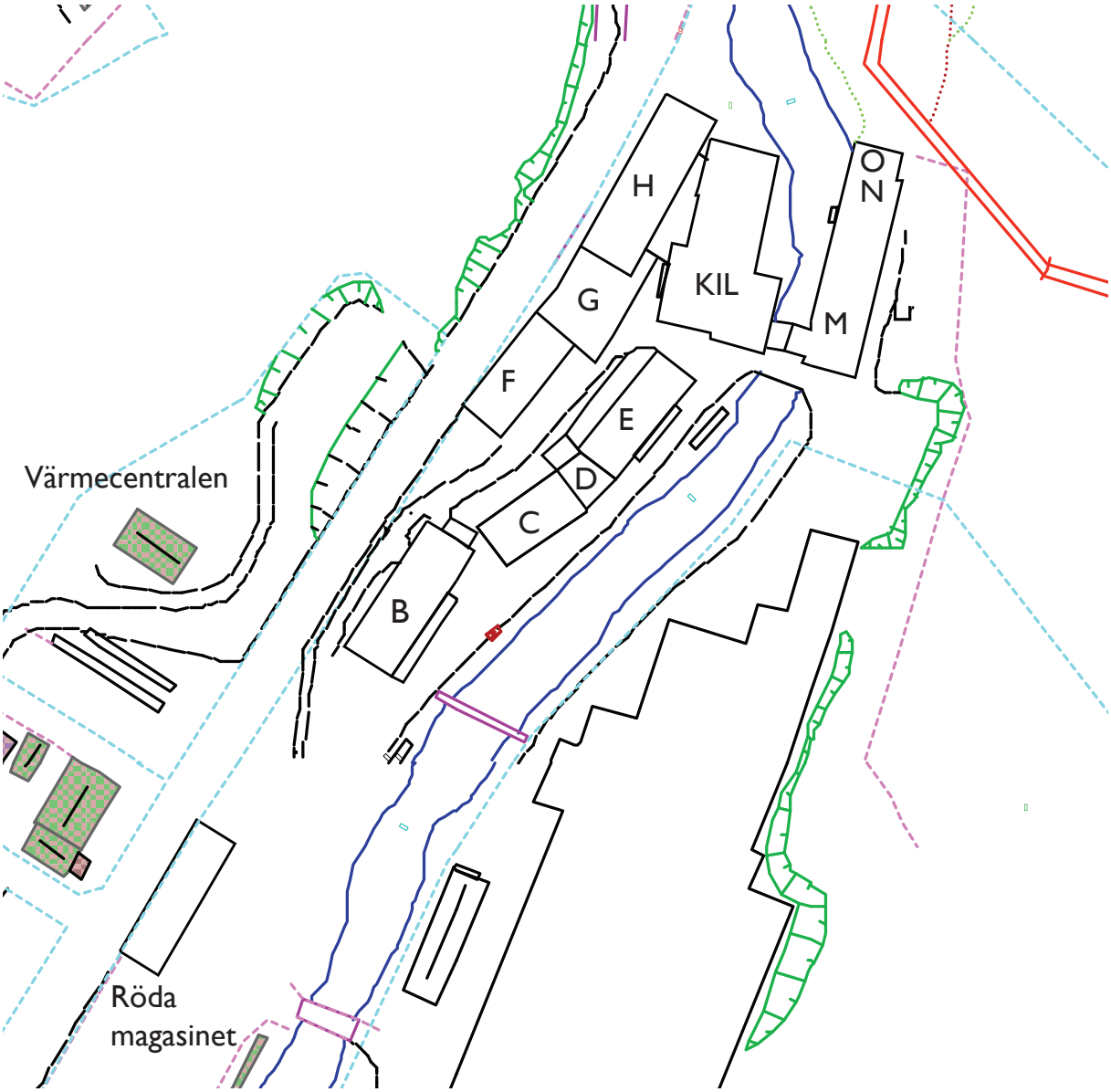

Karta efter förlaga från Valdemarsviks kommun.

Röda magasinet

Områdets äldsta kvarvarande byggnad från senare delen av 1860-talet. Traditionellt timrat trevånings magasin med tegelklätt sadeltak. Magasinet har en självklar plats i det framtida bruksområdet och bildar entré till bruksområdet tillsammans med den karaktärsfulla brandstationen på västra sidan av Bruksvägen.

Status: Byggnaden har inga stora skador och befinner sig i ett gott skick. Marknivån är dock för hög mot Bruksvägen, vilket kommer att leda till kraftiga problem i framtiden.

Rekommendation: Bevarande i sin helhet. Om möjligt bör kommunen skydda brandstationen i detaljplan för att säkerställa det viktiga historiska dokument som den utgör.

Bruksvägen i Gusum sedd från bruksområdet mot söder. Det gammaldags timrade magasinet bildar närmast en port till samhället och är en viktig länk i förståelsen av brukets historiska utveckling. Dessvärre har marknivån längs vägen höjts under årens lopp, vilket gjort att timret på långsidan ligger delvis under marknivån. Åtgärdas inte detta inom en snar framtid kommer timret att ruttna med stora renoveringskostnader som följd. **Foto SOA 2009.**

Byggnad B

En byggnad i två plan med fullmurs tegelväggar och ett invändigt system med stålpelare och gjutet betongbjälklag. Flackt sadeltak bestående av gasbetongelement på takstolar av stål. Senare tillbyggnader på östra långsidan.
Status: Byggnaden har kraftiga murskador och befinner sig i ett uselt skick.
Rekommendation: Rivning i sin helhet.

Ovan och nedan Byggnad B är i ett uselt skick och har kraftiga skador på teglet i fasaderna. De flesta fönster är utslagna och byggnaden är bortom räddning. **Foto SOA 2009.**

Byggnad C

Trevånings tegelbyggnad med stickbågiga fönster och karaktäristiska fönsterkupor för vindsvåningen. Uppförd 1917 och är därmed en av de äldsta byggnaderna på området med förhållandevis välbehållen exteriör. Invändigt intressant konstruktion med stolpar och bärlinor av trä som bär gjutna betongbjälklag med stickbågsvalv i serie mellan stålbalkar. Vindsbjälklaget är konstruerat på traditionellt vis med träbjälkar och trägolv.
Status: Byggnaden har kraftiga murskador och befinner sig i ett uselt skick. Vindsbjälklaget är i stort sett uppruttet och det papptäckta taket har både brand- och rötskador.
Rekommendation: Rivning i sin helhet.

Ovan En av de karaktärsfullaste bygganderna på området är denna utsirade huskropp som minner om hur bruksområdet såg ut när det uppfördes i början av 1900-talet. Skadorna både invändigt och utvändigt är dock så stora att byggnaden inte går att rädda.

Till vänster Takvåningen i byggnad C har stora skador på såväl tak, takstolar som träbjälklag. Spår efter tidigare bränder kan även ses på undertakets brädor. **Foto SOA 2009.**

Byggnad D

Flervånings kontors och personalbyggnad från 1945 med stomme, bjälklag och tak av platsgjuten betong och ytterväggar av tegel. Karaktärsfullt trapphus med konstfullt utformad betongtrappa och ett vertikalt fönsterparti som ger stor karaktär åt byggnaden. Sammanbyggd med byggnaderna C och E.
Status: Byggnaden är i tämligen gott skick men har partiellt kraftiga murskador. Om kostnaderna för reparationen av murarna kan hanteras, finns inga praktiska skäl att riva byggnaden.
Rekommendation: Bevarande med reparation av tegelmurarna alternativt ny typ av fasad vid de skadade partierna eller rivning i sin helhet.

Ovan Stram tegelarkitektur med funktionalistiska drag kännetecknar byggnad D. Ett vertikalt fönsterparti på västgaveln ger ljus till det imponerande trapphuset (**se motstående sida**). BYgganden har en klar funktion som sammanbindande länk mellan det gamla hus C i söder och hallbyggnaden E i norr. Trots påtagliga tegelskador på norrfasaden bör byggnaden gå att rädda tillsammans med den lägre byggnaden i norr. Notera de stora vattenansamlingarna på taket till byggnad E, ett vatten som sannolikt är orsaken till tegelskadorna på fasaderna nedanför.

Motstående sida Platsgjuten armerad betongkonstruktion när den är som bäst. Bruksområdets mest imponerande byggnadsdetalj är utan tvekan det högresta trapphuset i byggnad D. Här har byggnadsingenjörerna tagit ut svängarna rejält och format inte bara betongen utan även smidet i räcket efter trappans böljande former. **Foto SOA 2009.**

Byggnad E

Byggnaden är en hallbyggnad i platsgjuten betong med ytterväggar av tegel i fullmurskonstruktion. Platsgjutet betonggolv. Flackt sadeltak av platsgjuten betong med ej synligt takutsprång och invändiga dagvattenledningar. Karaktärsfullt rundad yttervägg i nordväst på en lägre del av huskroppen som bildar ett sidoskepp till den stora öppna hallen i öster. Byggnaden är sammanbyggd med huskropp D.

Status: Byggnaden är i tämligen gott skick bortsett från det indragna väggparitet över sidoskeppet i väster, där det finns kraftiga murskador. I likhet med byggnad D finns inga tekniska hinder för ett bevarande bortsett från tegelskadorna.

Rekommendation: Bevarande med reparation av tegelmurarna alternativt ny typ av fasad vid de skadade partierna eller rivning i sin helhet, bortsett från den västra, krökta tegelmuren som bör bevaras som ett formelement i en framtida parkanläggning.

Ovan Byggnad E består av en lång hallbyggnad med fribärande takstolar av armerad betong. Vid sidan av hallen finns ett lägre sidoskepp som avslutas med en mjukt rundad gavel (**se överst på motsåtende sida**). Byggnaden har skador på tegelmurarna särskilt på det förhöjda partiet ovanpå sidoskeppet. Skadorna beror på dålig vattenavrinning från det ovanförliggande taket. Stommen i byggnaden är gjord av platsgjuten betong och är i tämligen gott skick. Efter reparation eller förnyelse av de skadade väggpartierna bör byggnaden kunna ha ett långt liv. **Foto SOA 2009.**

Överst Den mjukt rundade gaveln på byggnaden är karaktäristisk för sin närmiljö och är sannolikt utformad för att underlätta transporterna inom området. Yttermurarna vilar på socklar av betong.

Ovan Östra sidan av byggande är tämligen välbehållen med mindre saltutfällningar och tegelskador. Cyklonen i plåt är viktig att behålla vid ett eventuellt bevarande.

Höger Halldelen av byggnaden har grova fribärande takstolar och ett platsgjutet tak av armerad betong. I hallen finns dessutom en travers som bör gå att upprusta vid ett bevarande. **Foto SOA 2009.**

Byggnad F

Före detta kontorsbyggnad från 1906, ombyggd 1945. Ytterväggar av tegel i fullmurskonstruktion. Träbjälklag och plåttäckt sadeltak på undertak av trä.
Status: Byggnaden är idag totalt ödelagd efter en brand.
Rekommendation: Rivning i sin helhet.

Ovan Total förödelse blev resultatet efter den brand som härjade byggnaden för några år sedan.

Vänster Förkolnade rester efter trätakstolar och takplåt ligger som en svepning över ruinerna efter den gamla kontorsbyggnaden.
Foto SOA 2009.

Byggnad G

Central byggnad med yttermurar av tegel och en invändig stomme av platsgjuten betong. I bottenvåningen finns den före detta huvudentrén till bruket. Byggnaden tillkom i mitten av 1940-talet som en sammanbindande huskropp mellan byggnad F och H. Byggnaden är integrerad med byggnad H på ett intrikat sätt och är i vissa delar svår att skilja från denna. På östra sidan in mot bruksområdet, finns ett centralt trapphus och en mindre lastkaj. Våning tre är utförd som lagerutrymme med kraftigt bjälklag och industrihiss.

Status: Byggnaden är i tämligen gott skick bortsett från fasaderna där det finns murskador. Det finns inga tekniska hinder för ett bevarande bortsett från tegelskadorna.

Rekommendation: Bevarande tillsammans med byggnad H. Reparation av tegelmurarna alternativt ny typ av fasad vid de skadade partierna.

Ovan Byggnad G tillkom som en länk mellan det gamla kontoret (tillhöger) och byggnad H till vänster. Vid en närmare granskning av fasadteglet syns skarvarna efter den byggnadsdel som tillkom på 1940-talet.

Höger Östra fasaden av byggnaden har mindre tegelskador som bör gå att åtgärda utan allt för stora problem. Fasaden med dess asymmetriskt placerade fönster är ett tydligt exempel på hur byggnaden har förstorats genom åren.
Foto SOA 2009.

Byggnad H

Före detta blixtlåsfabriken i två plan med källarvåning under den norra delen av byggnaden. Ytterväggar av tegel i fullmurskonstruktion med invändigt adderad platsgjuten betongstomme och -bjälklag. Byggnaden är ursprungligen uppförd 1904 och 1937 kraftigt ombyggd och förhöjd. Mycket flackt tak av gasbetongelement och en centralt placerad lanterninöppning som idag är täckt av ett sadeltak av pappklätt trä.

Status: Byggnaden är i tämligen gott skick bortsett från fasaderna där det finns murskador. Det finns inga tekniska hinder för ett bevarande bortsett från tegelskadorna.

Rekommendation: Bevarande tillsammans med byggnad G. Reparation av tegelmurarna alternativt ny typ av fasad vid de skadade partierna. Ett bevarande förutsätter en ny takkonstruktion med en effektiv vattenavledning.

Nedan Östra fasden av byggnaden är i tämligen gott skick med endast mindre tegelskador och de flesta fönstren i renoverbart skick.
Foto SOA 2009.

Vänster Övervåningen i byggnad H domineras av den öppna ytan som tidigare lystes upp av den idag igensatta lanterninen i taket.
Foto SOA 2009.

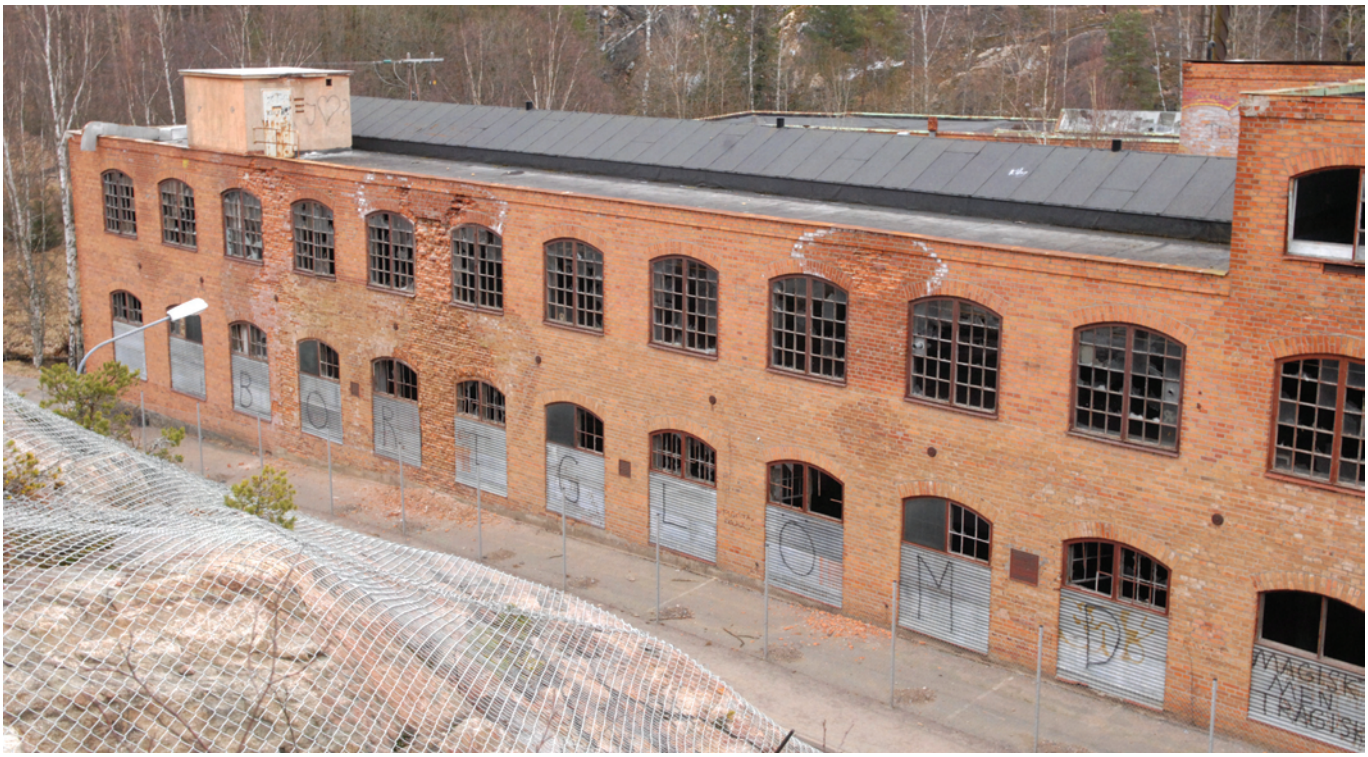

Överst Huvudfasaden på byggnad H vetter mot Bruksvägen och är mycket välexponerad. Arkitekturen domineras av de småspröjsade fönstren vars välvda överstycken upprepas rytmiskt över fasaden. Tegelskadorna är koncentrerade till de ställen där vattenavledningen från taket passerar genom byggnadens inre. På den under bilden kan ett av dagvattenrören ses i vänster bildkant. Tegelskadorna kan vid en första anblick verka omfattande men de är sannolikt möjliga att åtgärda utan allt för stora bekymmer. Alternativet till att mura om de skadade partierna kan vara att förse byggnaden med en ny fasadbeklädnad där skadorna är som störst.

Ovan Undervåningen i byggnaden har en generös takhöjd och med alla fönster öppnade och i ordning får lokalen ett fantastiskt ljus.
Foto SOA 2009.

Byggnad KIL

Komplicerat sammansatt byggnadsvolym med flera huskroppar som adderats och byggts om under perioden 1902-40. Byggnaden är i flera våningar och står delvis på den kraftstationsgrund som uppfördes för det första vattenkraftverket på platsen 1902. Efter en brand på 1920-talet restes en stålstomme som bär ett platsgjutet betongbjälklag i den norra delen (K) av komplexet. År 1936 breddades huskropp K med en pelare-balkkonstruktion av betong och 1940 byggdes den gamla kraftstationsgrunden på med ny konstruktion i tre våningar närmast vattnet. Övervåningen i byggnad KI användes som sömnadsavdelning där viradukarna syddes samman. Hela denna del av byggnaden är försedd med ett plant tak med en centralt placerad lanternin. Taket består av gasbetongelement som vilar på en armerad betongkonstruktion. Mellan huskropp KIL och H finns ett senare adderat plåttak.

Status: Byggnaden är i tämligen gott skick bortsett från delar av fasaderna där det finns kraftiga murskador. Särskilt huskroppen närmast ån (L) har mycket kraftiga skador. Det finns inga tekniska hinder för ett bevarande bortsett från huskroppen med de största tegelskadorna.

Rekommendation: Bevarande av byggnad I och K. Reparation av tegelmurarna alternativt ny typ av fasad vid de skadade partierna. Ett bevarande förutsätter en ny takkonstruktion med en effektiv vattenavledning. Rivning av den värst skadade delen mot vattnet. Rivning av det tak som förbinder byggnaderna med huskropp H.

Östra fasaden på KIL-byggnaden vetter mot Gusumsån och har en förhållandevis välhållen tegelmur. Bron över vattnet användes tidigare både för transport av varor och som gångstråk men är idag skamfilad och farlig att beträda. Vid ett eventuellt bevarande bör frågan om bron som förbindelselänk över ån diskuteras. **Foto SOA 2009.**

Överst Övervåningen i huskropp K har en central lanternin och ett pelare-balksystem av armerad betong som bär takelementen av gasbetong. Efter en renovering borde utrymmet kunna användas för diverse verksamheter inte minst då det stabila bjälklaget är gjort av platsgjuten betong.

Ovan Byggnadskomplexet KIL består av flera huskroppar som successivt har adderats och byggts om under åren. Idag kan det vara svårt att se vad som är uppfört vid en särskild tidpunkt. Utbyggnaden närmast ån är i så dålig kondition att den bör rivas och väggen återuppföras antingen med återvunnet tegel eller i helt nytt material. **Foto SOA 2009.**

Byggnad MNO

Enda huskroppen på östra sidan av Gusumsån. Långsträckt byggnad i tre plan med bottenvåning från 1919 och de övre våningarna adderade vid en kraftig ombyggnad 1939. Den äldsta delen av byggnaden har en pelare-balkkonstruktion av stålbalkar som bär ett betongbjälklag med stickbågiga valv som gjutits mellan I-balkar. Resten av byggnaden har en stomme av pelare-balkkonstruktioner i armerad betong och platsgjutna betongbjälklag. I den norra delen av byggnaden finns utrymmen för transformatorer och ett inomhusställverk med manövertavlor och brytare.
Status: Byggnaden har kraftiga murskador och befinner sig i ett uselt skick. Ställverksdelen är totalt vandaliserad och plundrad.
Rekommendation: Rivning i sin helhet.

Ovan Byggnad MNO är dessvärre så svårt skadad att ett bevarande är uteslutet. De södra partierna av byggnaden är förvisso i något så när skick men den östra sidan är kraftigt skadad.

Vänster Fasaden mot Gusumsån är i miserabelt skick och stora delar av tegelmuren är nästan förintad av frostskador.
Foto SOA 2009.

Värmecentralen

Tegelbyggnad på betonggrund med källarvåning och tre pannor som fortfarande är tämligen intakta. Styr- och reglerutrustning samt pumpar i markplan. Murad rökgång och askkammare vid pannornas anslutning till skorstenens bas i källarvåningen.
Status: Byggnaden har inga stora skador och befinner sig i ett gott skick.
Rekommendation: Bevarande i sin helhet, eventuellt i sin ursprungliga funktion som värmecentral för de byggnader som eventuellt bevaras på bruksområdet.

Höger Skorstenen vid värmecentralen är murad med radialtegel och befinner sig i gott skick. Krönet är klätt med en plåtskoning och toppen är bandad. Röret på skorstenen tillhör förmodligen pannornas expansionssytem.

Nedan Värmecentralen är i gott skick och såväl pannor som reglerutrustning är något så när bevarade och bör gå att använda i en framtida anläggning. **Foto SOA 2009.**

Förslag till bevarande

Bevarande av en eller flera av byggnaderna i Gusums bruksområde kräver både ekonomiska, miljömässiga och kulturhistoriska avväganden som måste grundas på samtliga inblandades resurser och behov. I föreliggande förslag tas inga hänsyn till ett eventuellt framtida användande av de föreslagna byggnaderna, ej heller har de miljömässiga aspekterna vägts in i rekommendationen. Ekonomin kring ett eventuellt bevarande är av naturliga skäl mycket svåröverblickbar. I Gusums fall har en viss rimlighetsbedömning gjorts, så till vida att de föreslagna byggnaderna är de som med lägst insats bör kunna räddas till eftervärlden. Det är även viktigt att komma ihåg att de anläggningar och byggnader som är lättast att bevara är de som har en vettig användning och därmed får ett kontinuerligt underhåll.

Kulturhistoriska värden

Utan att föregripa en bevarandeprocess, kan man dock konstatera att det finns några tydliga värden i bruksområdet. Till att börja med har området ett tydligt *dokumentationsvärde* som en exponent för den flerhundraåriga verksamheten på platsen. Området är dessutom *lättillgängligt* genom sitt centrala läge och är *välexponerat*, inte minst genom den långa tegelfasaden längs Bruksgatan. En behovsanpassad utbyggnad under lång tid har dessutom genererat ett gytter av byggnader som för en besökare har ett stort *upplevelsevärde*. Något av tjusningen i området idag ligger i den ruinromantik som de förfallna byggnaderna utstrålar. I vissa kretsar är denna typ av miljöer oerhört lockande – ett fenomen som tenderar att medföra vandalism och plundring i en takt som för endast några årtionden sedan var helt okänd. Inte minst spridningen av bilder via hemsidor tenderar att skynda på denna typ av ”upplevelseverksamhet” som kan sammanfattas med det engelska begreppet: *Urban Exploration*.

För lokalbefolkningen har Gusums bruk ett *socialhistoriskt* och *lokalhistoriskt värde* inte minst som arbetsplats för generationer av Gusumsbor. I detta sammanhang bör man komma ihåg att ortens och brukets utveckling är intimt sammanvävda genom den bruksanda som präglat inte bara denna bruksort utan åtskilliga liknande samhällen i Sverige. Gusum har under de senaste decennierna berövats flera av de attribut som har varit typiska exponenter för samhällets grundande och utveckling. Särskilt bör nämnas företagets konkurs, branden i bruksherrgården och brukskontoret samt de många ägarbytena. För ortens identitet är det därför sannolikt av stor vikt att morgondagens Gusumsbor kan ta del av några fysiska bevis för den anrika verksamheten längs ån.

Ur ett helt annat perspektiv representerar bruksbyggnaderna flera mycket intressanta *byggnads-* och *teknikhistoriska värden*. I de äldsta byggnaderna – bland annat C, K och M – finns övergångskonstruktioner i bjälklagen som minner om den tid då man på allvar övergav den traditionella träbyggnadstekniken med timmerkonstruktioner till förmån för stål och betong.

Delar av de äldsta byggnaderna är uppförda med tegel som bränts lokalt i det tegelbruk som särskilt öppnades för etableringen av det moderna bruket.

Gusumsteglet har sannolikt haft en sämre kvalitet än senare leveranser från andra tegelbruk, då många av de allvarligaste skadorna återfinns i de äldsta byggnaderna.

Bevarandevärda byggnader

Nedan följer en förteckning över de byggnader och anläggningar som föreslås till ett bevarande. Förslaget baseras på ovanstående resonemang. Utan att i detalj gå in på varje konstruktion som kan komma att behöva åtgärdas vid ett bevarande, är fönstren mycket centrala för både byggnadernas fortsatta väl och för deras utseende. Åtskilliga av fönstren är i så gott skick att de bör kunna renoveras. Övriga bör nytillverkas i samma utförande som de ursprungliga. Moderna fönsterkonstruktioner i aluminium med isolerglas får ej användas eftersom de totalt ändrar utseendet på byggnaderna, samtidigt som ett viktigt byggnadshistoriskt dokument går förlorat.

Ett viktigt dokument som bör sparas till framtiden är de dokumentationer som genomförs innan, under och efter varje åtgärd som beslutas. Både rivningar och renoveringar ska dokumenteras gärna både med film och stillbilder för att säkerställa kunskapen om hur området förvandlas över tid.

I kartan nedan redovisas genom en grafisk framställning de objekt som rekommenderas för ett bevarande (grön markering), vilka byggnader som rent tekniskt går att bevara men med större ekonomisk insats (gul markering) och vilka byggnader som bör rivas omedelbart (röd markering).

Röda magasinet

Områdets äldsta byggnad från ca 1860-talet. Timmerbyggnaden ligger strax söder om det egentliga bruksområdet och är idag en helt fristående del av bruket. Bruksvägens slitskikt har genom tiderna höjts på ett sätt som på sikt kommer att föranleda problem med byggnadens västra och norra väggar. Marknivån bör sänkas för att minska vattentrycket på timmerkonstruktionen.

Värmecentralen

Värmecentralen är den enda byggnad i bruksområdet som ligger på den västra sidan av Bruksvägen. Byggnaden och den högresta skorstenen är ett landmärke i området och är i ett gott skick, vilket gör dem relativt lätta att bevara. Vegetationen runt anläggningen bör dock avverkas för att frilägga byggnaden och skorstenen. Skorstenen är på sikt i behov av ett ventilerat lock som förhindrar att fukt tränger ned ovanifrån. Dessutom bör lufttillförseln säkras underifrån så att man får en naturlig ventilation av hela skorstenens höjd. Om detta inte görs, finns risken att fukten inne i konstruktionen leder till frostsprängningar. Eventuellt kan värmecentralen få tillbaka sin funktion genom konvertering till biobränsleeldning och på så vis förse de eventuellt bevarade byggnaderna med värme. I detta scenario skulle även skorstenen få tillbaka sin ursprungliga funktion, vilket borde gynna dess fortlevnad.

Byggnad DE

Byggnaderna D och E är starkt sammanlänkade och är uppförda vida samma tidpunkt – 1945. Båda huskropparna är konstruerade som platsgjutna betongkonstruktioner med ytterväggar av tegel. Trots en del kraftiga tegelskador främst på kontorsdelens väggparti mot norr och på den norra sidan av hallbyggnadens övre del bör byggnaderna gå att bevara utan allt för komplicerade ingrepp. Interiören i trapphuset i byggnad D är sannolikt områdets mest karaktärsfulla utrymme och vittnar om en långt driven formsättning av de platsgjutna trapporna. Västra delen av byggnad E har en karaktärsfull krökt tegelvägg i ett skick som även gör att den bör gå att bevara som ett isolat – kanske som ett formelement i en framtida parkanläggning – även om resten av byggnaden demoleras. Genom att ta till vara de delar av byggnaden som är i bäst skick – bevaras i och för sig endast ett fragment av byggnaden – men muren visar på var byggnaden en gång låg och blir på så vis ett dokument inför framtiden. Muren bör i så fall säkras genom väl fungerande avtäckningar och dagvattenhantering.

Byggnad GH

Bruksområdets mest välexponerade byggnadskomplex längs med Bruksvägen har de bästa förutsättningarna för ett bevarande. Byggnaden består av tre tydliga huskroppar som inleds med den brandskadade kontorsbyggnaden i söder, följt av ett mellanparti med trapphus och diverse lokaler innan den egentliga huvudbyggnaden tar vid i norr.

Vid en första anblick kan skadorna på teglet i västfasaden verka stora men en närmare granskning visar att de bör gå att åtgärda. Däremot finns ingen räddning för den brandskadade kontorsbyggnaden (F) som måste rivas. Grunden till byggnaden består dels av naturstensmurar som sannolikt

vilar direkt på berget, åtminstone i byggnadens västra delar. En granskning av eventuella sättningar i byggnaden visar inga sprickor som tecken på dålig grundläggning. Byggnaden har en källarvåning som nås via den forna entrén till kontoret. Utrymmena användes till arkiv och personalutrymmen och är idag vandaliserade men trots detta i tämligen gott skick. Mellanbyggnaden (G) har även stora skador efter vandalism men bör gå att återställa, genom en eftertänksam renovering som inte syftar till att utplåna alla spår efter tidigare verksamheter utan snarare får styras av byggnadens naturliga förutsättningar.

Norra delen av komplexet (H) har störst förutsättningar för att kunna iordningställas för en ny verksamhet. Byggnaden har två våningar med skiftande förutsättningar där bottenvåningens höga takhöjd, stora fönster och fria ytor ger en speciell karaktär som bör bevaras vid en restaurering. Byggnaden är utförd med ytterväggar av tegel i fullmurskonstruktion och vid en ombyggnad i slutet av 1930-talet förhöjdes byggnaden med en våning samtidigt som en helt ny bärande betongkonstruktion integrerades med de ursprungliga ytterväggarna. Idag är det 1930-talets pelare-balkkonstruktion av armerad betong som bär de gjutna bjälklagen och som står för stabiliteten i byggnaden.

Övervåningen har lägre takhöjd men rikligt med fönster som ger atmosfär till det stora öppna rummet. Taket är i likhet med flera andra byggnader på området utfört som en tämligen plan, papptäckt gasbetongkonstruktion som vilar på armerade betongbalkar i samverkan med den bärande pelare-balkstommen. Vid genomföringar i taket finns fuktskador på gasbetongelementen, vars armering har korroderat kraftigt, vilket i sin tur minskar hållfastheten. I mitten av byggnaden finns en öppning i taket för den lanternin som tidigare gav ljus till de centralt placerade arbetsplatserna. Idag är lanterninen ersatt med ett enkelt, papptäckt sadeltak av trä. Takkonstruktionen med förhållandevis plana ytor är dålig med tanke på vattenavrinning, snölaster och framtida underhåll. Vid ett bevarande måste frågan om en helt ny takkonstruktion med bättre förutsättningar att leda bort vattnet diskuteras. Även de idag invändigt placerade dagvattenledningarna från taket måste åtgärdas så att vattentrycket på byggnaden reduceras till ett minimum.

Tegelskador finns både invändigt och utvändigt och är – så vitt det går att bedöma – orsakade av frostsprängning i kombination med redan från början tämligen dålig tegelkvalitet. Invändigt kan skadorna utan större bekymmer åtgärdas genom att avlägsna de skadade tegelpartierna och antingen mura upp ett nytt tegelskikt eller eventuellt fylla i med annat material innan väggarna slutligen putsas och målas. Exteriört är skadorna mer omfattande och svårare att åtgärda. Idealet är naturligtvis att avlägsna det skadade teglet och mura om väggarna med återanvänt tegel från någon av de rivna byggnaderna. Metoden är kostsam men ger ett föredömligt resultat både ur estetisk och kulturhistorisk synvinkel, dessutom bör arbetet kunna integreras med någon form av hantverksutbildning, kanske i gymnasial regi. Alternativt kan de skadade fasadpartierna förses med ett helt nytt fasadskikt som tydligt visar att en renovering genomförts.

Avvägningen mellan att bevara byggnaden till en lägre kostnad och få en delvis förändrad fasad, eller att inte ekonomiskt klara av ett bevarande överhuvudtaget är intressant och bör ägnas mer ingående studier. Frågan gäller dessutom i stort sett alla de byggnader som utpekas som bevarandevärda. Energifrågan med uppvärmning, eventuell isolering och vilken typ av

värmekälla som kan vara lämplig bör även diskuteras initialt. Kanske kan en av värmecentralens pannor konverteras för biobränsle och på så vis få en funktion i ett framtida Gusums bruk?

Byggnad KI

Under förutsättning att den kraftigt skadade huskroppen närmast ån (L) rivs och att tegelskadorna som återstår på resten av byggnadskomplexet KI åtgärdas finns inga tekniska hinder för ett bevarande av bygganden. Vid ett bevarande måste frågan om en helt ny takkonstruktion med bättre förutsättningar att leda bort vattnet diskuteras i likhet med de utpekade byggnaderna ovan. Även den idag totalt vandaliserade lanterninen måste åtgärdas omedelbart vid ett eventuellt beslut om bevarande, för att förhindra att vatten tränger in i konstruktionerna ovanifrån och förvärrar nedbrytningen av byggnaden.

Dammanläggningen

I Gusumsån finns en mindre regleringsdamm i kombination med en enkel dammbro. Dammen ligger på den plats där det tidigare har funnits ett vattenkraftverk (byggnad L) och vid en eventuell rivning av byggnaden kommer dammens västra landfäste att påverkas. Östra delen av byggnad L består till viss del av yttermurarna från den kraftstation som byggdes i början av 1900-talet och skulle eventuellt kunna gå att spara vid en rivning. Fördelen med detta vore att ingreppet i anslutning till dammens västra landfäste skulle bli minimalt samtidigt som byggnadsresten visar på var kraftstationen en gång låg.

Dammens östra landfäste påverkas av rivningen av byggnad M. Här är det nödvändigt med en varsam bedömning av hur vattenvägen påverkas så att inte dämningsgränserna påverkas. Dammen är viktig för vattennivån uppströms bruket och får inte påverkas utan miljödomsprövning. Särskild hänsyn måste tas till dessa förhållanden i samband med rivningen av de omkringliggande anläggningarna. En försiktig bedömning av dammen tyder dock på att den sannolikt måste byggas om för att passa de nya förhållanden som kommer att råda efter saneringen av området.

Ruiner

I vissa kretsar förespråkas ibland alternativet med en ruinromantisk hållning till områden i stil med Gusums bruk. Emellertid är bevarandet av ruiner en kostsam uppgift som dessutom idag känns hopplöst förlegad och därmed måste betraktas som ett dåligt alternativ för ett bevarande.

Riskbedömning

Vissa av byggnaderna, eller delar av byggnaderna, är i så dåligt skick att de riskerar att falla samman inom en snar framtid. För att förhindra olyckor med personskador bör dessa områden säkras antingen genom omedelbar rivning eller total avspärrning. För att inte kostnaderna för dessa åtgärder ska rusa i höjden bör ett avvägande om tidplanen för hela projektet göras. Visar det sig att en rivning skjuts på framtiden bör omedelbara åtgärder vidtas för att förhindra intrång i delar av anläggningen. Erfarenheten visar dock att det är i det närmaste omöjligt att helt försäkra sig om att ingen olovligen kan ta sig in trots genomförda åtgärder. Endast en rivning är helt säkert. Följande byggnader och

anläggningar är direkt livsfarliga att beträda: byggnad F, övre delen av byggnad C, gångbroarna över ån, taken mellan byggnadskomplexen GH och KIL samt områdena direkt under tegelskadorna på ytterväggarna.

Prioriteringsordning vid demolering

Vid en rivning av hela eller delar av byggnader inom bruksområdet föreslås följande turordning: byggnad B, byggnad F, delar av byggnad CDE, delar av byggnad KIL, byggnad MNO. Turordningen baserar sig på en prioritering där de avrivna byggnadernas grunder kan användas som upplagsplats för sortering och lagring av kommande rivningsmassor och byggnadsmaterial. Lagring av till exempel tegel, demonterade fönster etc. bör ske inomhus och kan med fördel göras i byggnad E och I.

Återvinning av material efter rivning

Allt byggnads- och konstruktionsmaterial från de byggnader och anläggningar som rivs måste hanteras utifrån principen att så mycket som möjligt ska återanvändas. Antingen som fyllnadsmassor eller som återanvänt byggnadsmaterial. Konstruktioner i trä bör kunna flisas och eldas i värmeverk, fönster och eventuella dörrar bör demonteras och antingen användas som reservdelar i de byggnader som föreslås till bevarande eller helt enkelt bjudas ut till försäljning till självkostnadspris. Vademarsviks kommun bör ta tillvara friskt tegel för de renoveringar som behövs på de bevarandevärda byggnaderna och eventuellt framtida behov eller helt enkelt bjuda ut det till försäljning. Armerad betong krossas och armeringen separeras och återvinns. Betongen används som fyllnadsmassor. Övriga stålkonstruktioner återvinns förutom balkar, traverser, telfrar m.m. som bör kunna få en ny användning. Kontaminerat material deponeras enligt gällande föreskrifter.

Sammanfattning

Gusums bruksområde är vid en första anblick en sorglig plats med krossade fönster, trasiga dörrar, nedfallet tegel och den välexponerade ruinen efter det gamla brukskontoret som en sorglig krona på verket. Efter en närmare besiktning av miljön visar det sig emellertid att området har åtskilliga kvaliteter som borde gå att ta tillvara. De flesta av skadorna är förorsakade av vatten i kombination med frost eller vandalism och bör gå att åtgärda utan allt för stora kostnader. Till att börja med är det viktigt att fuktsäkra de byggnader som kan bevaras. Vattenavledning från tak åtgärdas, sekundära takkonstruktioner kanske behöver uppföras i väntan på slutlig renovering, fönster behöver täckas och området är i stort behov av en allmän upprensning. Genom att sedan i valfri takt åtgärda byggnad för byggnad kan man på sikt skapa en kulturhistoriskt intressant miljö som kan bli en samlingspunkt för lokalbefolkningen lika väl som för den historiskt intresserade besökaren. Den enklaste lösningen är naturligtvis att riva i stort sett hela området och etablera en grönyta eller park med enstaka inslag som vittnar om verksamheten på platsen. Möjligen skulle denna version lösa problemen momentant men frågan är vad kommande generationers Gumsbor och tillresta skulle anse om detta? I vilket fall som helst krävs en noggrann avvägning innan allt för stora delar av området demoleras och raderas bort ur historieskrivningen.